

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА ІМЕНІ О. О. ПОТЕБНІ

ПАШИНСЬКА ЛЮДМИЛА МИХАЙЛІВНА

УДК 811.161.2:81'373.7

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НЕОЛОГІЗМИ
В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Працю виконано на кафедрі теоретичної і прикладної лінгвістики та української філології Київського національного лінгвістичного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Стишов Олександр Анатолійович,
Український мовно-інформаційний фонд НАН України,
головний науковий співробітник відділу інформатики.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Жайворонок Віталій Вікторович,
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
російської мови;

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник, доцент
Гнатюк Ірина Святославівна,
Інститут української мови НАН України,
завідувач відділу лексикології та лексикографії,
заступник директора з наукової роботи.

Захист відбудеться « 19 » квітня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.172.01 Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ, вул. М. Грушевського, 4).

Автореферат розіслано « 16 » березня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук

Т. Я. Марченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У розвитку кожної мови є періоди як відносної стабільності, так і відчутних функціональних та структурно-семантичних змін. Це стосується й української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть, коли розширилися її суспільні функції, а лексична й фразеологічна підсистеми зазнали активного впливу політичних, економічних, науково-технічних і культурних змін у житті українського соціуму. Ці зміни насамперед позначилися на мові засобів масової інформації, які фіксують нові явища в суспільних процесах, виступають дієвим каналом формування громадської думки, виховання мовних смаків та ін.

Із розширенням функцій української мови оновлюються виражально-зображальні засоби мовлення, зменшується стильова відстань між усно-розмовною та книжно-писемною сферами. Досліджуючи мовну динаміку, вчені (С. Я. Єрмоленко, Є. А. Карпіловська, В. В. Жайворонок, О. О. Тараненко, О. А. Стишов та ін.) стверджують, що розвиток лексику тієї чи іншої мови пов'язаний із взаємодією таких різноспрямованих процесів: інтернаціоналізація – націоналізація, інтелектуалізація – демократизація, активізація – пасивізація. Щодо динаміки фразеологічних одиниць (далі також ФО), зокрема їх функціонування у мас-медійному дискурсі, то цей аспект потребує нових ґрунтовних досліджень.

Загальним питанням української фразеології присвячено праці М. Т. Демського, М. Ф. Алефіренка, А. О. Івченка, В. М. Мокієнка, В. Д. Ужченка та ін. Структурно-семантичні, функціонально-стилістичні особливості фразеологічних одиниць студіюють І. С. Гнатюк, А. М. Архангельська, Ю. Ф. Прадід, Г. В. Штемпель, З. І. Унук, В. М. Білоноженко, Р. П. Зорівчак та ін. Питанням системності фразеологізмів присвячено праці Я. А. Барана, В. І. Кононенка, Л. Г. Авксентьєва, Л. М. Полюги. Компаративну фразеологію досліджують А. О. Івченко, М. А. Алексеєнко, І. М. Тепляков, Л. І. Даниленко, К. І. Мізін та ін. В останнє десятиліття помітно зріс інтерес до вивчення неофразеології (праці А. А. Смерчка, А. М. Григораш, Л. В. Завгородньої, В. В. Лазарович, І. А. Самойлової, Т. А. Космеди, Н. Г. Скиби, Н. Г. Лисецької, В. М. Мокієнка, С. І. Алаторцевої, В. Г. Гака, М. А. Москвіної та ін.), проте системного монографічного дослідження українських фразеологічних неологізмів (далі також ФН) досі бракує.

Вивчення процесу неофразеологізації (творення неофразем) важливе і актуальне в сучасній лінгвістиці. Це зумовлено динамічними суспільно-політичними умовами життя, інтенсивним розвитком науки, техніки, засобів масової інформації, загальнокультурними подіями тощо. Не випадково перед ученими різних країн сьогодні постає проблема створення загальної теорії лексичної та фразеологічної неології, а ширше – загальної теорії мовної еволюції.

Неофразеологія потребує теоретичного і практичного осмислення передусім щодо визначення об'єкта дослідження та його меж. При цьому усвідомлення поняття *фразеологічний неологізм* прямо залежить від розуміння

загальнолінгвістичного терміна *неологізм*. Увагу сучасних теоретиків-фразеологів спрямовано на розв'язання таких актуальних проблем: співвіднесення новоутворення з неологізмом, визначення зв'язку між неологізмом і okazaціоналізмом, маркування неологізмів у словниках, роль у неофразеології жаргонних (сленгових) одиниць, професіоналізмів, галузевих термінів.

Наукове підґрунтя для окреслення реєстру неологічних одиниць забезпечують словники нових слів і виразів, які мають охоплювати той чи інший хронологічний і просторовий діапазони, оскільки поняття «новизни» фразеології відносно і нестабільне в часі. Таких словників, на жаль, в українському мовознавстві бракує, що гальмує процес вивчення неофразеологізмів на сучасному етапі.

Важливими теоретичними питаннями є такі: процеси творення ФН, різні стадії фразеологізації, швидкість поширення і фактори, які цьому сприяють. Усе це потребує системного й ґрунтового вивчення.

Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного і цілісного опису неофразем, зафіксованих у мові українських мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ століть, з огляду на взаємодію їх структурних і функціональних характеристик; необхідністю теоретичного осмислення стилістичних функцій цих мовних одиниць; тенденціями до змін у фразеологічному складі мови; недостатнім рівнем вивчення механізму творення фразеологізмів, критеріїв їх класифікації, зорієнтованої на структурно-семантичні і функціонально-стилістичні характеристики зафіксованих ФО. Комплексний аналіз фразеологічних неологізмів на матеріалі сучасних ЗМІ допоможе створити повніше уявлення про динаміку сучасної української фразеології і про мовну еволюцію загалом.

Тему дисертації затверджено кафедрою загального та українського мовознавства Київського національного лінгвістичного університету (протокол № 9 від 24.12.2009 р.), ученою радою КНЛУ (протокол № 7 від 28.12.2009 р.) та науковою радою «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (протокол № 1 від 10.02.2010 р.).

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до держбюджетної теми Міністерства освіти і науки України № 0102U001457 «Слов'янське і балканське мовознавство: мова в етнокультурному та діяхронічному аспектах».

Мета дослідження полягає у виявленні тенденцій оновлення фразеологічної системи української мови за матеріалами українських засобів масової інформації кінця ХХ – початку ХХІ століть, у з'ясуванні джерел походження неофразеологізмів, у здійсненні комплексного лексико-семантичного, структурного та функціонально-стилістичного аналізу цих мовних одиниць.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- окреслити основні теоретичні питання, пов'язані з вивченням фразеотворення і фразеологічних новотворів;
- виявити позамовні й внутрішньомовні чинники змін у фразеологічній системі сучасної української мови;
- дослідити джерела походження фразеологічних неологізмів;
- визначити тематичний склад неофразеологізмів, характерних для мови ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ століть;
- схарактеризувати різновиди структурно-семантичних трансформацій фразеологічних неологізмів;
- проаналізувати стилістичний потенціал нових і трансформованих фразеологізмів та виявити їх функції у досліджуваних джерелах.

Об'єкт дослідження – фразеологічні неологізми в українських ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Предмет дослідження – структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аналіз фразеологічних неологізмів.

Матеріалом дослідження виступає власна картотека інноваційних і трансформованих фразеологізмів, яка нараховує понад 800 одиниць, виявлених методом довільної вибірки з текстів українських газет («Вечірній Київ», «Голос України», «День», «Молодь України», «Україна і світ сьогодні», «Україна молода», «Столиця», «Хрещатик» та ін.), журналів («Політика і культура», «Дивослово», «Музеї України», «Перець»), українськомовних програм різних станцій українського радіо й каналів українського телебачення (за період із 1985 р. до сьогодні). Використано також низку словників-довідників (Український молодіжний сленг сьогодні / укл. С. В. Пиркало. – К. : Мова та історія, 1999; Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К. : Критика, 2003; Новая русская фразеология / сост. В. М. Мокиенко. – Орле, 2003).

Методи дослідження зумовлено специфікою аналізованого матеріалу і метою та завданнями його вивчення. Використано традиційні методики дослідження, зокрема: *описовий метод* – для з'ясування характеру впливу мовних і позамовних чинників на формування значення фразем-інновацій, *метод компонентного аналізу*, який забезпечив структурно-семантичний аналіз фразеологізмів, *метод контекстуального аналізу*, який дав змогу, з огляду на текстове оточення фразеологічних одиниць, точно встановити значення новоутворень.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві систематизовано й усебічно описано різні типи ФН, зафіксованих у текстах засобів масової інформації кінця ХХ – початку ХХІ століть з урахуванням їх походження, структурних, семантичних і функціональних характеристик; крім того, здійснено спробу встановити причини виникнення стилістичних конотацій в аналізованих одиницях, а також фактори появи авторських (оказіональних) новотворів під впливом мовних і позамовних чинників. У дисертації засвідчено текстотвірну роль ФН у

репрезентації національно-культурної інформації та інформації, пов'язаної безпосередньо з суспільно-політичними, економічними явищами, які відбувалися в Україні та світі після 1985 року. Новими є джерела дослідження – найрізноманітніші контексти засобів масової інформації кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Теоретичне значення дисертації полягає в подальшому розвитку теорії фразеотворення, що пояснює функціональну природу, роль в образно-стилістичній організації публіцистичної комунікації фразеологізмів-інновацій. Висновки здійсненого дослідження сприятимуть поглибленому розумінню питань семасіології, фразеології, зокрема неофразеології, та функціональної стилістики, унаочнюватимуть теоретичні положення про динамічний характер мовної системи сучасної української мови й механізми творення фразеологізмів.

Практичне значення дисертації. Результати дослідження можуть бути використані при написанні підручників і навчальних посібників із лексикології, фразеології та стилістики української мови, у процесі проведення практичних занять із лінгвістичного аналізу тексту, лінгвокультурології, медіалінгвістики, а також при підготовці методичних посібників для працівників засобів масової комунікації. Фразеологічний матеріал дисертації можна використати у лексикографічній практиці.

Апробація дослідження. Дисертацію обговорено на спільному засіданні відділу загальнослав'янської проблематики і східнослов'янських мов Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні й кафедри загального та українського мовознавства Київського національного лінгвістичного університету. Основні теоретичні положення та практичні досягнення дисертації було представлено на науково-практичних конференціях: V, VI, IX Міжнародних наукових конференціях «Проблеми зіставної семантики» (Київ, 2001, 2003, 2009), Науковому семінарі «Лексика в синхронії і діахронії» (Умань, 2004), Всеукраїнській науковій конференції «Василь Семенович Ващенко: особистість, науковець, громадянин» (Дніпропетровськ, 2007), Міжнародній науковій конференції «Проблеми загальномовної та ареальної семантики» (Луганськ, 2009).

Публікації. Проблематику та основні положення дослідження викладено в 11 наукових працях, із яких 10 опубліковано у виданнях, затверджених ВАК України як фахові.

Структура дисертації. Праця складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури (263 позиції), використаних джерел (43 позиції) і додатка, де подано зібрані автором неофраземи в українських медійних публіцистичних текстах кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Загальний обсяг дисертації становить 285 сторінок, із них – 199 сторінок основного тексту. Обсяг додатка – 56 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, відзначено її зв'язок із науковою проблематикою установи, сформульовано мету й основні завдання, окреслено об'єкт, предмет і методи дослідження, визначено наукову новизну дисертації, обґрунтовано теоретичне й практичне значення здобутих результатів, наведено відомості про апробацію праці та публікації з теми дослідження, представлено структуру дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади вивчення фразеологічних неологізмів»** розглянуто питання дослідження інноваційних фразеологізмів у сучасній лінгвістиці, окреслено зміст поняття *фразеологічний неологізм*, виявлено найголовніші чинники та механізми виникнення неофразем з огляду на особливості функціонування мас-медійного дискурсу.

Відомо, що ЗМІ швидко реагують на події, які відбуваються в суспільстві, у державі, у світі. Саме тому мова, передусім публіцистики, активно поповнюється новими лексико-фразеологічними одиницями для вираження нових реалій, явищ та ін. Виникнення інноваційних і оновлення наявних фразеологізмів зумовлено як внутрішніми можливостями мови щодо розвитку й удосконалення її зображально-виражальних засобів, так і суспільними змінами – глибшим пізнанням навколишнього світу, зростанням суспільної свідомості і прагненням мовців до стилістично гнучкішого висловлення своїх думок і почуттів.

У зв'язку з демократизацією мови сучасних ЗМІ помітно зросла активність уживання фразеологічних одиниць. Якщо у 70–80-х рр. ХХ століття часописи рясніли фразеологізмами позитивно-офіційного характеру, то в сучасних публікаціях посилився критичний погляд на діяльність різних гілок владних структур, що й зумовило активізацію лексико-фразеологічних одиниць негативно-оцінного змісту.

Одне з дискусійних питань сучасної лінгвістики – залучення до фразеологічного фонду мови прислів'їв, приказок, крилатих фраз, афоризмів, модальних зворотів, клішованих виразів тощо. Прихильники так званого «вузького» розуміння фразеології наголошують на близькості фразеологізованих висловлень до речення, на синтаксичній членованості, комунікативній функції цих мовних одиниць, тобто зараховують їх не до фразеології, а до одиниць синтаксису. «Широке» розуміння фразеології охоплює поняття *фразеологізм* як усталене сполучення слів із граматичною структурою словосполучення або речення, якому властиві такі визначальні параметри фразеологічності, як стійкість, відтворюваність та експресивність. Такий підхід розширює лексико-фразеологічну систему публіцистичного стилю мови за рахунок афоризмів, фразових штампів, стійких метафоричних перифраз тощо, зокрема й трансформованих. Саме названий принцип відбору матеріалу покладено в основу цього дослідження. Мінімальну одиницю фразем-неологізмів становлять двослівні утворення (*гарант Конституції, тюльпанова*

революція, чорнобильський синдром, провідний гравець), а максимальну одиницю – речення (*хто є ху; процес пішов; маємо те, що маємо*).

Добираючи неофраземи, враховуємо низку принципово важливих критеріїв:

- функціональний (нова фразема позначає нове явище дійсності);
- хронологічний (засвідчує час появи стійкої одиниці, її входження у вжиток);
- лексикографічний (незафіксованість ФН у попередніх і сучасних словниках);
- статистичний (новизна визначається частотністю вживання в текстах);
- експресивно-стилістичний (фразеологічний неологізм супроводжується «відчуттям новизни»);
- критерій лексичної позиції (здебільшого неофраземи належать до пасивних фразеологічних одиниць).

Фразеологічна неологізація належить до сфери вторинної номінації. Якщо лексичні неологізми та нові словосполучення виникають здебільшого у термінологічних системах, то неофразеологізми по-новому називають переважно не нове, а вже давно відоме поняття. Іншою ж особливістю ФН є їх семантична прозорість і зрозумілість широкому колу мовців та активне використання завдяки виразній мовній експресії.

Автори лінгвістичних словників кінця ХХ – початку ХХІ століть виділяють домінуючу ознаку неології – новизну. «Неологічний бум», тобто виникнення в останні десятиріччя чималої кількості інноваційних знаків, які, демонструючи розкутість і «розкріпачення» вислову, прийшли на зміну невиразності та штампованого стандарту мови тоталітарного суспільства, ставить перед лінгвістами проблему теоретичного осмислення неологізації. Зокрема, ідеться про розширення розуміння неологізму не лише як явища мови, а також і як явища культури.

Визначення поняття *фразеологічний неологізм* (*неофразеологізм, неофразема, неологічний фразеологізм, фразеологічна інновація*) багато в чому залежить від змісту загальнолінгвістичного терміна *неологізм*, тлумачення якого традиційно викликає дискусії. Незважаючи на деякі розбіжності в дефініціях, значення неологізму зводиться до такого формулювання: *неологізм* – це нове слово або вираз, а також нове значення старої номінації чи індивідуальна авторська новація оказіонального характеру. Новизну таких номінацій усвідомлюють мовці. Враховуючи загальне тлумачення терміна *неологізм*, варто зазначити, що підтермін *фразеологічний неологізм* адекватний, але не тотожний йому через функціонально-семантичну специфіку фразеологізмів порівняно зі словом. У зв'язку з викладеним пропонуємо таке визначення: *фразеологічні неологізми* – це не зареєстровані сучасними тлумачними словниками стійкі експресивні звороти, які створено заново або трансформовано з відомих фразеологізмів, а також ФО, актуалізовані в нових соціальних умовах та стали сполучення, запозичені з інших мов.

ФН характеризуються: 1) високим ступенем функціонально-стилістичної і комунікативно прагматичної ефективності; 2) потребою створення негативної

або позитивної оцінності описуваного явища, а також стилістичним завданням; 3) тенденцією до мовної економії, яка виявляється в прагненні мовців до вибору найефективніших комунікативних засобів, до фіксації за допомогою відтворюваних і компактних мовних одиниць соціального досвіду носіїв мови; 4) широким використанням евфемізмів; 5) значним збільшенням термінологічних словосполучень, професіоналізмів, які стають основою для творення неофразем; 6) незафіксованістю у попередніх словниках. На процеси неофразеологізації впливає рівень професійно-технічної та загальнокультурної поінформованості носіїв мови, зростання ролі засобів масової інформації (преси, радіо, кіно, телебачення, Інтернету) у сучасній суспільній комунікації.

Серед неологізмів вирізняють: (1) власне неологізми, новизна форми яких поєднується з новизною змісту; (2) трансномінації, у яких поєднано новизну форми слова чи висловлення зі значенням, що вже передавалося раніше іншою формою; (3) семантичні інновації, або переосмислення (для нового значення використано форму, наявну в мові). Розподіл нових номінацій серед цих типів надто нерівномірний. Наведена класифікація не охоплює всіх способів творення нових слів і фразем, а передбачає врахування функціонального аспекту лексичної і фразеологічної неології.

Узагальнюючи погляди українських і зарубіжних неологів, розглядаємо *неологізм*, зокрема й фразеологічний, як родове поняття з трьома видовими – узуальним неологізмом, який зафіксований словниками нових слів і виразів та характеризується частотним уживанням (на наш погляд, такі мовні одиниці мають зайняти законне місце в загальномовному словнику), новоутворенням, яке постає в мас-медійному дискурсі й характеризується спорадичним уживанням, оказіоналізмом, або індивідуально-авторським неологізмом, сформованим на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням мовної норми, та зорієнтованим на певний контекст. В основу класифікації аналізованих мовних одиниць покладено такі критерії:

– ступінь новизни, що визначається самою системою мови: (а) абсолютні (сильні) неологізми, що виникли на основі наявних у мові вільних словосполучень; (б) відносні неологізми – слова/сталі вирази, які в останні роки (або на певному часовому відрізку) актуалізувалися, зберігши при цьому попередній смисловий та функціонально-стилістичний зміст; актуалізовані слова/вирази, які раніше існували в мові, але на сучасному етапі переосмислилися; зовнішні (з інших мов) та внутрішні запозичення. Останні – це мовні одиниці, які проникають у літературну мову з розмовної мови, просторіччя, діалектів, жаргонів, аргю, із професійної лексики, різних галузей знання (терміносистем) і т.ін.;

– функціональне призначення, пор.: (а) семантико-функціональні (номінативно-експресивні, номінативно-конотативні) неофраземи, які позначають нові мовні явища (*Чорнобильська зона 'заражена радіацією територія в радіусі тридцяти кілометрів після аварії на ЧАЕС, не придатна для життя людей'*, *трояндова революція* 'мирне усунення від влади экс-президента Грузії Едуарда

Шеварнадзе', *пластмасові гроші* 'кредитні пластикові картки, що забезпечують безготівкову оплату'); (б) стилістико-функціональні (конотативно-номінативні чи власне конотативні) неофраземи, породжені потребою експресивного «перезавантаження» номінації, потребою по-новому, іншими мовними засобами позначати старі факти й явища (*натискати педаль* – 'використовувати всі можливості, докладати якомога більше зусиль для досягнення мети'; 'наголошувати на чомусь, перебільшено підкреслювати, виділяти щось', *гальмувати на поворотах* 'бути обережним у висловлюваннях, учинках, узагалі виявляти обережність');

– нормативний параметр, пор.: узуальні неофраземи (*смажені факти, зустріч без краваток, чорний піар, голосувати ногами, сині комірці, пінг-понгова дипломатія, чистий бізнес*) та оказіональні неофраземи (*хлопчик для прес-конференцій; співак за викликом; пасажери з воза – коням легше; хати скраю більше немає; із ким у парламенті поведешся, того й наберешся; сміх крізь вибиті зуби; із бідного по копійці – багатому субсидія*).

У мас-медійному дискурсі, як показав досліджуваний матеріал, сформувався особливий шар широковживаної фразеології, яка чутливо реагує на всі соціальні і політичні події. До складу неофразеології зараховуємо такі словесні комплекси: (1) метафоричні перифрази та номенклатурні словосполучення різного типу: *промивання мізків, фінансова піраміда, духовний Чорнобиль, ковбасна філософія, плакатна війна, виконроби перебудови*; (2) кальковані фразеологізми – сполучення, які прийшли з іншої мови: *пілотний проект* (англ. *pilot project*), *білі комірці* (англ. *white collar worcer*), *мильна опера* (англ. *soap opera*), *мізкова атака* (англ. *brain attack*), *розіграти карту* (англ. *to play the card*). Більшість кальок через образну прозорість носії мови майже відразу сприймають як свої власні; (3) стійкі сполучення слів термінологічного характеру, що розвинули переносне значення і вживаються у цьому значенні у ЗМІ. Фразеологізовані термінологічні сполучення належать до різних галузей науки, техніки, військової справи, театру, музики, спорту тощо: *звести до одного знаменника, узяти на озброєння, грати першу роль, усе по цимбалах, бути в формі*. Такі стійкі сполучення, що використовуються в професійній галузі (зокрема і в субкультурах), більшою мірою експресивні; (4) клішовані вислови, які характеризуються постійним складом компонентів, звичністю звучання, відтворюваністю готових мовних блоків і водночас семантичним членуванням, характерним для вільних словосполучень: *перехідна економіка, ринкові відносини, валютна межа, інфляційна піраміда*. Такі сполучення дослідники нової фразеології вважають явищем перехідного типу, що поєднує в собі властивості вільного синтаксичного словосполучення і ФО; (5) фразові штампи – стерті образні вислови, стилістично не вмотивовані словесні повтори, які створюють позитивний чи негативний стилістико-смісловий ефект. Виникають нові штампи і завдяки впливу реклами: *солодка парочка; райська насолода; рекламна пауза; імідж – ніщо, спрага – все*; (6) фразеологічні одиниці, які зазнали семантичних та структурних змін: *Все на словах – і нічого за душею*

(Столиця, 30.11, 2000 – пор. *все на словах – і нічого на ділі*); *А ВАЗ і нині там. У режимі вільної торгівлі* (Дзеркало тижня, 02.04, 2005 – пор. *а віз і нині там*).

Процеси фразеотворення найактивніші передусім у публіцистичному, зокрема мас-медійному, дискурсі, характерними ознаками якого є: (1) відображення мовного і культурного стану суспільства, його різноманітних цінностей; (2) функції повідомлення і впливу, аж до маніпулювання людською свідомістю; (3) кумулятивний ефект; (4) поєднання вербальної та візуальної інформації, що забезпечує ефективність сприйняття.

Мас-медійний дискурс як родове поняття реалізується в таких різновидах: теле- і радіодискурс, яким властиві невимушеність, спонтанність; газетно-журнальний дискурс, що ґрунтується на двох моделях реалізації змісту: фактична модель, де головним є виклад факту й лише факту, і модель авторська, де факт служить лише приводом для викладу авторського погляду на подію.

Функціонування неофразеологізмів у мові мас-медіа пов'язане також із графічним оформленням сталих одиниць, зокрема подачі висловленого в лапках. Функції використання лапок досить різноманітні (зокрема оцінно-стилістична або емоційно-експресивна). Тим самим яскраво виражено ставлення автора до повідомлюваного, прагнення створити ефект гумору або сатири, акцентувати увагу на предметі оцінки та окремих смислових центрах повідомлення. Однак послідовності щодо вживання лапок немає, оскільки вони відтворюють авторське бачення оцінного змісту висловлювання.

Отже, мас-медійний підстиль публіцистичного стилю – це та сфера функціонування мови, яка найоперативніше реагує на нові явища й тенденції творчого використання мовних одиниць. Вплив позамовних і мовних чинників зумовив активізацію інноваційних процесів (зокрема неофразеологізацію), спрямованих передусім на оновлення словникового фонду ЗМІ, удосконалення засобів впливу авторського висловлювання на реципієнта інформації.

У другому розділі «**Джерела походження неофразеологізмів**» розглядаємо шляхи поповнення фразеологічної системи новими й семантично модифікованими стійкими мовними одиницями, не зафіксованими академічними фразеологічними та загальномовними словниками.

Мова сучасних українських ЗМІ активно поповнюється неофраземами, що походять із різних джерел. Серед них розрізняємо як власне українські, джерелом яких є суспільно-політична, фінансово-економічна, виробничо-професійна, науково-технічна, військова, спортивна сфери, так і іншомовні входження. Останнім часом засвідчено активізацію процесу творення неофразеологізмів на основі розмовного стилю.

Кількісно-якісні зміни у фразеологічному фонді сучасної української мови кінця ХХ – початку ХХІ століть спричиняють детермінологізацію, пов'язану з метафоризацією, метонімізацією і фразеологізацією вільних словосполучень. Спостерігаємо також зовнішні і внутрішні запозичення, актуалізацію та модифікацію фразем-інновацій. Процеси детермінологізації торкнулися багатьох спеціальних систем: спортивної, суспільно-політичної, соціально-

економічної, медичної, математичної, авіаційної, космонавтики, культурної сфери (кіно, література, театр) тощо.

Як показує матеріал, джерелом значної кількості неофразем є сфера фізкультури і спорту. До корпусу аналізованих стійких сполучень належать одиниці на означення як загальнорозвивальних, так і конкретних (командних, індивідуальних) видів спорту. Найуживаніші в українських ЗМІ інновації – стійкі мовні одиниці, що походять від загальних видів спорту, на зразок: *гра без правил, роль провідного гравця, бути (перебувати) у гарній (чудовій) формі, брати тайм-аут, випадати з гри, зміна команд, виходити у фінал* та ін. До другої семантичної групи належать стійкі одиниці, які номінують реалії конкретних видів спорту – боксу, легкої атлетики тощо (*отримати удар нижче пояса, тримати удар, оформити в нокаут, рвонутися з низького старту, зійти з дистанції, розім'яти м'язи*). Спортивні терміни, зберігаючи свою номінативну цінність у мовних актах вторинної номінації, набувають нового (переносного) значення. Термінологічне значення втрачають мовні звороти, якими часто послуговуються шанувальники ігрових видів спорту (футболу, волейболу, баскетболу та ін.): *гра в одні ворота, коротка лава (лавка) запасних, тримати відкритими ворота, грати на відбій*.

Серед терміносистем, які активно поповнюють групи ФН, виокремлено суспільно-політичну та соціально-економічну сфери, що зумовлено процесами розвитку економіки, кардинальними змінами в матеріальному й духовному житті соціуму: *політичний клімат, гілки влади, кишенькова опозиція, брудні технології, кредит довіри, фінансова піраміда, валютний коридор*.

Крім політичної, економічної та спортивної термінології, джерелами фразеологізації стають також словосполучення інших термінологічних систем, зокрема медицини: *штучне дихання, бути в глибокій комі, піддаватися реанімації, викликати алергію, виробити імунітет, хірургічне втручання*; математики: *диктувати умови задачі, володіти табличкою множення, забувати про табличку ділення*; авіації: *запасний аеродром, вищий пілотаж, стати (поставити) на крило, крутити (покрутити, прокрутити) пропелер, круте піке, повітряні ворота*; космонавтики: *вивести на орбіту, зоряні війни, зоряний ешелон, космічний човник*; культурної сфери (кіно, література, театр): *здобути одну з провідних ролей, зміна головних дійових осіб спектаклю, мильна опера*.

Важливе джерело поповнення словника українських неофразеологізмів – зовнішні (іншомовні) входження і кальки як результат інтернаціоналізаційних процесів у сучасних мовах. Нові запозичення (переважно з англійської мови) з політичної, економічної, науково-технічної, спортивної та інших сфер, які активізувалися в мові українських мас-медіа, стали загальноновживаними внаслідок розширення контактів України з іншими країнами світу в науково-технічній сфері, інтенсифікації економічних зв'язків, участі українських спортсменів у міжнародних змаганнях, олімпіадах тощо. До калькованих стійких одиниць з англійської мови належать такі: *споживчий кошик* (англ. *consumer basket*), *гаряча лінія* (англ. *hot line*), *шокова терапія* (англ. *shock*

therapy), *сірий комірець* (англ. *grey collar*), *рожевий комірець* (англ. *pink collar*), *чорна діра* (англ. *black hole*), *білий сквайр* (англ. *white squire*), *спляча компанія* (англ. *dormant company*). Досить тривалий вплив російської мови і культури, а також кількісна перевага в Україні серед електронних і друкованих джерел російськомовної продукції позначилися на активному використанні чималої кількості дослівних і калькованих неофразем російського походження, серед яких найбільш уживаними виступають трансформації, зокрема: а) назв творів відомих російських авторів, літературних цитат, б) рядків із відомих російськомовних пісень, в) назв кінофільмів, г) крилатих висловів із кінофільмів, г) прислів'їв та приказок (*Кому живеться добре в Україні* (Україна молода, 06.10, 2005), пор. назва твору М. Некрасова «Кому на Руси жить хорошо?»; *Вона скаже: «Поїхали!»* (Україна молода, 14.05, 2002), пор. рядок із пісні Юрія Гуляєва «Знайте, каким он парнем был» – «Он сказал – поехали, он взмахнул рукой»; *Сміятися без причини – ознака Гуморини* (Україна молода, 03.04, 2003), пор. *смех без причины – признак дурачины*). Зовнішні запозичення зумовлено насамперед загальним характером розвитку лексико-семантичної і фразеологічної систем української мови на сучасному етапі, своєрідною модою на запозичені слова та стійкі одиниці, а також псевдоекспресією, конотативною інтерференцією, коли слова або звороти іншої мови видаються емоційнішими, точнішими, виразнішими.

Прикметною ознакою сучасних ФН є активне функціонування певних одиниць із розмовного стилю та активізація різновидів загальнонаціональної мови, зокрема соціальних діалектів (жарго й арго). Розмовні фразеологізми – це позалітературні, або ненормативні, стійкі словосполучення та вирази (*ходити наліво, хлопчик (дівчинка) для биття, ніжки Буша, зробити секір-башка, повний капець, усе по фігу*). Функціонування в мас-медійному дискурсі розмовних і жаргонних ФН пов'язане з емоційно-експресивним навантаженням публіцистичного тексту.

Зібраний і проаналізований фактичний матеріал засвідчує активне проникнення в мову ЗМІ й високу частоту вживання усних (розмовних) стійких одиниць та жаргонізмів. Цей процес пов'язаний з криміналізацією частини українського соціуму, а також зі зниженням рівня культури і мовних смаків. В. Г. Костомаров назвав таке явище «мовним розкріпаченням». У мас-медійному дискурсі кінця ХХ – початку ХХІ століття простежуємо широке вживання жаргонних (сленгових) слів і висловлювань, характерних для певної соціальної чи професійної групи. Фразеологічні жаргонізми, властиві мовній практиці представників окремих соціальних груп, зокрема кримінальних, належать до ненормативних засобів (*за поняттями [жити, діяти, чинити], виставити хату, понти колотити, розводити лохів, лягти (злягти) на дно, бачити небо в клітинку*). Досить популярне у сучасних ЗМІ використання жаргонних висловів із молодіжного середовища. Головне функціональне призначення жаргонізмів – різке збільшення експресивності висловлювання, мовлення в цілому, нерідко свідоме надання йому непристойності.

Основними причинами існування молодіжних сленгових зворотів є, по-перше, прагнення молоді до самоідентифікації, самоусвідомлення, самовираження; по-друге, бажання зберегти певні види закритої групової діяльності ізольовано від зовнішнього світу, надто коли ця діяльність може бути не сприйнята чи прямо засуджена іншими членами суспільства. Такі ФН, що функціонують у ЗМІ, характеризують молодіжну субкультуру й пов'язані з нею явища (побут, навчання, розваги та ін.): *усе по цимбалах, чухай ногу об ногу, іхтіандра викликати, жити в кайф, шара скінчиться, мізки їдуть*. Молодіжне середовище активно запозичує арготичні вирази кримінального світу: *зав'язати з минулим, забити стрілку, ламати кайф, отримати на халяву, стояти на приколі*. Різнотипність жаргонних висловлювань зумовлена, як правило, їх соціальною природою. Довести існування того чи іншого жаргонізму, послуговуючись суворо лінгвістичними критеріями, непросто, а іноді навряд чи можливо, оскільки той самий мовець може належати до різних соціумів. Тобто той самий жаргонізм може функціонувати в різних соціальних групах і при цьому мати різне значення. У текстах ЗМІ зафіксовано групу неофразем, які походять із жаргону наркоманів. Це стійкі одиниці на зразок: *саджати (посадити) на голку, сидіти на колесах, кидати (кинути) на кайф, зачепити кайф, нарити кумар, зіграти у піжмурки, курити (закурити) косяк*, у структурі яких компоненти-дієслова можуть варіюватися. Однією з важливих особливостей жаргону можна назвати і те, що окремі фразеологічні вирази в ньому полісемантичні, тобто мають кілька значень або ж характеризуються багатьма контекстуальними смислами.

Активне функціонування в мові ЗМІ розмовних та жаргонних неофразем пов'язане з прагненням до оновлення й оживлення мовної стилістики, із намаганням відійти від канонів спілкування радянської доби, підкреслюючи невимушеність, неофіційність, гнучкість усного мовлення та ін. Однак нагромадження таких мовних засобів не можна вважати доцільним, нормативним, оскільки воно часом створює прямо протилежний ефект – відрази та протесту проти такого способу подання інформації. Несвідоме використання знижених мовних засобів свідчить як про низьку культуру мовлення учасника комунікації, так і про небезпечну тенденцію розмивання стильових меж. Мова ЗМІ спрямована передусім на широке коло читачів і зорієнтована на загальноповсякденну лексику і фразеологію. Проте демократизація мови хоч і сприяє функціонуванню яскравих експресивних стійких висловів із метою увиразнення викладу, водночас і руйнує естетику тексту.

Одним із шляхів поповнення фразеологічного складу сучасної української мови виступають крилаті вислови, афоризми, пов'язані з іменами відомих українських і світових політичних або громадських діячів, письменників, учених. Частотні також політичні, рекламні, спортивні гасла й девізи, що стали крилатими, рядки з пісень тощо: *маємо те, що маємо; любі друзі; райська насолода; не дай собі засохнути; нове покоління вибирає «Пепсі»!; разом нас багато – нас не подолати*.

Значно менше в сучасних ЗМІ актуалізованих і семантично модифікованих фразем-інновацій. Маємо на увазі стійкі одиниці, що заборонялися або не популяризувалися в радянський період і відродилися та активно функціонують у мові мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ століть: *розстріляне відродження, старший брат, телефонне право, голодний бунт, ворог народу, зайві люди, мертві душі*. Семантично модифіковані фразеологізми – це стійкі мовні утворення з видозміненою семантикою та стильовою і стилістичною маркованістю. Вони виникають переважно на основі вже відомих широкому загалові ФО. Так, наприклад, давно знана фразема *живий товар* 'раби-невільники' в останні десятиліття функціонує зі значенням 'дівчата або молоді жінки, підступно продані для сексуальної експлуатації'.

Досліджений мовний матеріал дає підстави стверджувати, що найбільше неофразеологізмів функціонує у суспільно-політичній сфері. Це підкреслює думку про те, що мас-медійний дискурс найтісніше пов'язаний із політичним. Спостерігаємо тенденцію до наростання зниженої розмовності, частково навіть вульгаризації вислову. Домінування пейоративних змін у публічному мовленні деякі вчені-психолінгвісти трактують як тенденцію або симптоми песимізму в колективній свідомості.

У третьому розділі **«Структурно-семантичні і стилістичні трансформації фразеологізмів у сучасному мас-медійному дискурсі»** здійснено детальний аналіз структурної трансформації фразем, їх семантичних перетворень, описано функціонально-стилістичні особливості ФН як засобу розширення емоційно-експресивних можливостей мови ЗМІ.

У мові сучасних українських мас-медіа в останні десятиліття помітно активізувалася тенденція до оновлення компонентного складу стійких сполучень слів і висловів, яка досягається трансформаціями, обігруванням, пародіюванням ФО тощо (О. І. Андрейченко, А. М. Григораш, Л. Б. Давиденко, О. О. Калякіна, К. І. Мізін, О. Г. Важеніна, М. М. Гавриш, Н. І. Кочукова, А. І. Мамалига та ін.). Дослідники виявляють постійну динаміку в значенні й структурі фразеологізмів, викликану прагненням до виразності. Авторська трансформація стійких одиниць (переважно у публіцистичному стилі) завжди зумовлена певними стилістичними настановами й завданнями.

Механізми трансформації стійких сполучень слів і висловлювань активно привертають увагу мовознавців, однак єдиного погляду на це явище немає. Так, наприклад, І. В. Арнольд трансформацією фразем називає такі релевантні зміни в лексичному складі, синтаксичній структурі, семантиці, при яких узуально стала форма фразеологізму протиставляється його оказіональній формі. О. І. Молотков вважає, що вживання фразеологізму в новому значенні зумовлене насамперед порушенням звичайних відношень і зв'язків слів у висловлюванні, тобто можливістю його сполучення зі словами такого лексичного ряду, із якими фразеологізм як мовна одиниця у межах норми сполучатися не може.

Трансформації ФО традиційно поділяють на семантичні й структурно-семантичні. Під семантичною трансформацією розуміють зміну фразеологічного значення в певних контекстуальних умовах, зміну семантики фразеологізмів унаслідок розширення сполучувальних можливостей. Семантичні перетворення полягають у тому, що значення фразеологізму або розкривається ширше, або ж підкреслюються якісь його особливі відтінки, або, врешті, просто одне значення підмінюється іншим. Різновидами структурно-семантичних видозмін фразеологізмів традиційно вважають: розширення або скорочення компонентного складу фразеологізмів, заміну компонента або компонентів, використання замість стверджувальної заперечної формули, а також, контамінацію. Такі трансформації стійких зворотів є способами оновлення сучасного мас-медійного дискурсу емоційно-експресивним потенціалом цих одиниць. Зі стилістичного погляду трансформація потрібна для того, щоб оновлювати семантику й структуру фразеологізмів, аби не втрачалася внутрішня форма фразеологічного образу. Автори вдаються до оказіонального перетворення ФО, продиктованого висловлюваним, спрямованим на створення динамічної моделі світу, що набуває виразової сили в дискурсивному контексті й дуже часто відбиває особисте бачення ситуації комунікатором. Отже, під трансформацією ФО розуміємо цілеспрямовані оказіональні видозміни структури стійких сполучень слів, які спричиняють зрушення в їхній семантиці. Трансформи сучасного українського мас-медійного дискурсу набувають виразного емоційно-експресивного забарвлення, чому сприяє й оновлена фразеологія.

Варто розмежовувати явища варіантності й трансформації стійких сполучень слів. Складність розмежування полягає в тому, що певною мірою перетинаються схожі між собою мовні процеси, адже і перші, і другі є наслідком видозміни якогось структурного (здебільшого лексичного) компонента. Виділяємо такі ознаки лексичної варіантності: або вона не порушує змісту фразеологізму, або компоненти ФО не порушують системних зв'язків, або ж варіації лексичного складу фразеологізму мають узуальний характер, напр.: *відтік мізків – відтік сірої речовини, чорний піар – брудний піар, помаранчева революція – жовтогаряча революція*. Лексичні трансформації приводять до зрушень у семантиці та стилістичному забарвленні фразеологізмів, до вибору слова-замінника, зумовлюваного контекстом, зрештою, мають цілеспрямований характер, оскільки здійснюються з цілком означеною метою. Унаслідок трансформації натомість утворюються нові словосполучення переважно оказіонального характеру, напр.: *Молоко скисне, поки фінанси свиснуть* (Україна молода, 18.06, 2005); *Чим далі в ліс – тим більше корупції* (День, 23.02, 2010); *Через прекрасну Кароліну в модних керівників чуби тріщать* (Україна молода, 19.03, 2003). Отже, варіантність і трансформації фразеологізмів – різні мовні явища.

Узагальнивши різні підходи до визначення прийомів трансформації, виділяємо такі її різновиди: 1) поширення компонентного складу стійких сполучень слів (експлікація): *мати депутатський імунітет, викликати*

естетичний шок, тиснути на російську педаль, бути головним донором державного бюджету, дати старт передвиборній гонці, відібрати иматок поп-зіркового хліба, дотягнути до високої демократичної планки, у кожного журналіста своя грядка; 2) заміна компонента або компонентів у складі стійких сполучень слів (субституція): береженого президент береже; кордон до Києва доведе; хто платить гроші, той і арку замовляє; за революцію гроші; дефолт у кінці тунелю; сивина в голову – цвях у скроні; 3) скорочення компонентного складу стійких словосполучень (еліпсис): гуртом добре бити, двічі в одну річку, одна голова добре; 4) використання заперечної фраземи замість стверджувальної і навпаки: не тримати демократію на голодному пайку, процес не пішов, не мати імунітету, не бачити світла з боргової ями, і святі горшки ліплять; 5) контамінація: І сходило йому то, як з гуски вода (Голос України, 24.10, 1994); Якщо якийсь одинак пробував щось сказати про право відстоювати власну позицію, його оточував розлючений натовп і наперебій поливав словесними помиями вздовж і впоперек (Україна молода, 30.11, 2004); І раптом, немов сніг на голову з ясного неба, – президентський указ про ліквідацію колективних господарств у стилі строки, суцільну приватизацію землі (Сільські вісті, 16.08, 2002).

Завдяки функціональній багатоплановості трансформи здатні максимально виразнювати мас-медійний текст, підкреслювати влучність вислову. Унаслідок модифікацій з'являються нові художні образи, жартівливі вирази, несподівані каламбури. Аналізуючи мовний матеріал різних засобів масової інформації і розглядаючи використані авторами фраземи, робимо висновок, що трансформації традиційних і власне нових фразеологізмів збагачують текст, емоційно насичують його, допомагають образніше, гнучкіше побудувати виклад матеріалу, щоб привернути увагу реципієнта, викликати до публікації інтерес.

У Висновках узагальнено результати проведеного дослідження.

Основні фактори якісних змін фразеологічного фонду української мови зумовлено як позамовними, так і внутрішньомовними чинниками, які між собою тісно пов'язані. Домінантними виступають екстралінгвальні (позамовні) чинники. Передусім це демократизація всіх галузей суспільного життя української спільноти, розкутість, інтенсивний розвиток науки, техніки, туризму, культури, зміна мовних смаків тощо. Процес демократизації літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ століть характеризується активним проникненням у її тканину як розмовно-побутових, так і сленгових фразеологізованих одиниць. Розширилися сфери функціонування української мови – державно-управлінська, військова, спортивна, громадська, культурна. Істотно послабилася цензура й самоцензура, що дало змогу вільно висловлювати свої погляди й думки через радіо, телебачення, газети, журнали, Інтернет. Постали практичні потреби мовців у номінації нових явищ дійсності у зв'язку з розвитком техніки, інформаційних технологій, відкритістю суспільства. Відбулися зміни в соціальній структурі українського суспільства,

зокрема спостерігаємо соціальне розшарування, яке стимулює формування і функціонування соціолектів. Помітно зростає рівень криміналізації і вульгаризації спільноти в різних сферах, що спричиняє входження численних лексичних і фразеологічних арготизмів і жаргонізмів. З'являється мода на нові слова і словосполучення та активізуються пошуки нових засобів висловлення, які зумовлюють постійну появу неологічних фразем і лексем. Усе це стає засобами інформаційного впливу як на інтелектуальне сприйняття реципієнта, так і на його емоції, психіку. Інтенсифікуються також пошуки нових засобів вислову.

Основну частку сучасних кількісно і якісно різноманітніших (порівняно з радянським політичним дискурсом) фразеологізмів становлять одиниці, які виникли внаслідок процесів детермінологізації, метафоризації, метонімізації і фразеологізації вільних словосполучень. Вони є частковим виявом загальних закономірностей розвитку сучасної лексико-фразеологічної системи української мови, зокрема тенденцій до демократизації, інтелектуалізації, актуалізації деяких номінацій. Сучасна мовна ситуація спричиняє прискорене формування нових фразеологізмів, їх масове засвоєння і вживання, різноманітні трансформації традиційної фразеології. Усе це сприяє посиленню експресивності публіцистичного мовлення.

Фразеологізмам будь-якого структурно-граматичного типу властиві семантичні перетворення, зокрема подвійна актуалізація, буквалізація значення й переосмислення, що сприяє розширенню семантики усталених одиниць. Зафіксовано численні ФО, які видозмінюють і свою структуру, і семантику. Це приводить до значеннєвих і структурних зсувів різного ступеня. Найчастіше спостерігаємо розширення або скорочення компонентного складу фразеологізмів. Якісні перетворення (субституція) спрямовано на підтримання композиційно-змістового зв'язку між елементами тексту. Компоненти-замінники, залежно від авторської настанови, вступають зі складниками вихідної одиниці в синонімічно-антонімічні відношення. Накладання двох фразем одна на одну (контамінація) сприяє породженню нової мовної одиниці з новим значенням. Фразеологічна алюзія виконує функцію привернення уваги, виступає засобом компресії змісту, об'єднує заголовну назву і наступний текст у смислову цілісність. Трансформовані фраземи виконують у ЗМІ оцінну та емоційно-експресивну функції, слугують для створення гумористичного або сатиричного забарвлення тексту, тієї чи іншої стилістичної фігури, зокрема градації, виступають засобом для сюжетної основи тексту.

Різноманітність стійких сполучень слів, а також широка сфера їх функціонування в мас-медійному дискурсі уможливають потребу подальшого вивчення перетворених фразеологічних одиниць у конкретних комунікативних умовах, що дасть змогу глибше проникнути у функціональні особливості фразеологізованих номінацій і в те мовне середовище, де вони вживаються.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях:

1. *Пашинська Л. М.* Джерела походження нових фразем (на матеріалі українських та російських періодичних видань) / Л. М. Пашинська // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. пр. – Вип. 5. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2001. – С. 198-202.
2. *Пашинська Л. М.* Нові економічні й політичні фраземи в мові сучасної української та російської періодики / Л. М. Пашинська // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. пр. – Вип. 6. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – С. 252-255.
3. *Пашинська Л. М.* Спортивні фраземи-інновації у мові сучасної української преси / Л. М. Пашинська // Культура слова. – Вип. 64. – К. : Наук. думка, 2004. – С. 46-51.
4. *Пашинська Л. М.* Семантичні особливості спортивних фразем-інновацій у мові сучасної української преси / Л. М. Пашинська // Вісник Уманського педун-ту. Філологія (мовознавство) : зб. наук. пр. – К. : Знання України, 2004. – С. 157-164.
5. *Пашинська Л. М.* Нові фраземи іншомовного походження в мові сучасної української преси / Л. М. Пашинська // Вісник Луганського нац. педун-ту ім. Т. Шевченка. Філологічні науки : зб. наук. пр. – 2004. – № 11 (79). – С. 117-123.
6. *Пашинська Л. М.* Еліпсис як спосіб скорочення компонентного складу фразем-інновацій у мові сучасної української періодики / Л. М. Пашинська // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. пр. – К. : Наук. думка, 2006. – Вип. 14. – С. 91-95.
7. *Пашинська Л. М.* Субституція, або заміна компонентів фразеологічних одиниць, у мові сучасної української преси / Л. М. Пашинська // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – Вип. 5. – С. 91-99.
8. *Пашинська Л. М.* Нові стійкі словосполучення з компонентами *Чорнобиль, чорнобильський* (на матеріалі українських і російських періодичних видань) / Л. М. Пашинська // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. – Вип. 9. – К. : Вид. центр. КНЛУ, 2009. – С. 321-326.
9. *Пашинська Л. М.* Розширення (експлікація) компонентного складу фразеологізмів (на матеріалі сучасної української преси) / Л. М. Пашинська // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ, 2009. – № 1 (16). – С. 81-90.
10. *Пашинська Л. М.* Оцінна та емоційно-експресивна функції фразеологічних неологізмів у сучасному українському публіцистичному дискурсі / Л. М. Пашинська // Мова і культура. (Науковий журнал). – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. X (135). – С. 209-215.
11. *Пашинська Л. М.* Походження фразеологічних неологізмів (на матеріалі українських ЗМІ) / Л. М. Пашинська // Наук. вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Філологія. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. – К., 2010. – С. 56-62.

АНОТАЦІЯ

Пашинська Л.М. Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – Київ, 2011.

Дисертацію присвячено дослідженню фразеологічних неологізмів у мові українських мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ століть. У праці схарактеризовано основні чинники змін фразеологічної системи сучасної української мови, визначено поняття «фразеологічний неологізм», розглянуто основні риси мас-медійного дискурсу, виявлено джерела походження фразеологічних неологізмів та визначено їхній тематичний склад. Описано й проаналізовано основні різновиди структурно-семантичних трансформацій стійких одиниць. Завдяки різноманітності стилістичних функцій, неофраземи активно використовують у ЗМІ з метою яскравої виразності, влучності, образності вислову. Фразеологічні неологізми збагачують текст, емоційно насичують його, створюючи передумови для залучення уваги читача, його зацікавлення.

Ключові слова: фразеологічний неологізм, фразеологічна інновація, фразема, мас-медійний дискурс, трансформація, модифікація, окказіоналізм.

АННОТАЦИЯ

Пашинская Л. М. Фразеологические неологизмы в современном украинском масс-медийном дискурсе. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Институт языкознания им. А. А. Потебни НАН Украины. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена исследованию фразеологических неологизмов в языке украинских масс-медиа конца ХХ – начала ХХІ веков.

Деформация публицистической картины советского ментального мира и утверждение собственно национальной картины мира, а также другие экстра- и интралингвальные факторы вызвали существенные изменения в составе фразеологического подуровня современного украинского языка.

Обобщая различные взгляды украинских и зарубежных неологов, рассматриваем фразеологический неологизм как родовое понятие с тремя видовыми: узуальным неологизмом, зафиксированным словарями новых слов и выражений и характеризующимся частотным употреблением, новообразованием, которое возникает в масс-медийном дискурсе и характеризуется спорадическим употреблением, окказионализмом – неологизмом, сформированным на основе имеющегося в языке устойчивого

словосочетания, иногда с нарушением языковой нормы, и ориентированным на определённый контекст. Классификация неофразеологизмов осуществлена по таким критериям: (1) по степени новизны и по способу номинации: (абсолютные (сильные) неологизмы, возникшие вследствие словообразования на основе свободных словосочетаний; относительные неологизмы как следствие заимствований – внешних и внутренних); (2) по функциональному назначению (семантико-функциональные (номинативно-экспрессивные, номинативно-коннотативные), обозначающие непосредственно новые явления и факты; стилистико-функциональные, порождённые необходимостью по-новому, другими языковыми средствами обозначать старые факты и явления).

В работе определены основные черты масс-медийного дискурса, а именно: отображение языкового и культурного состояния общества, его разнообразных ценностей; функции сообщения и влияния, манипулирования человеческим сознанием; кумулятивный эффект; сочетание вербальной (то есть словесной) и визуальной подачи информации, способствующей гармонизации восприятия.

В ходе исследования установлено, что источниками количественно-качественных изменений в фразеологическом фонде современного украинского языка выступают такие процессы: детерминологизация; заимствования – внешние и внутренние; актуализация и модификация фразем-инноваций. Процессы детерминологизации коснулись многих терминосистем: спортивной, общественно-политической, социально-экономической, медицинской, математики, авиации, космонавтики, культуры (кино, литература, театр). Внешние заимствования, преимущественно из западноевропейских языков, объясняются в первую очередь общей тенденцией в развитии лексико-семантической системы украинского языка на современном этапе, своеобразной модой на заимствованные слова, а также псевдоэкспрессивностью, коннотативной интерференцией, когда слова другого языка кажутся коннотативно более насыщенными, чем являются на самом деле. Функционирование внутренних заимствований проявляется в двух аспектах – использовании определенных единиц из более узких стилистических сфер, в частности разговорной, и использовании отдельных разновидностей общенационального языка, в частности социальных диалектов (жаргонов).

Анализируемый материал подтверждает наблюдаемую тенденцию к нарастанию сниженности высказывания, иногда – к его вульгаризации. Такое доминирование пейоративных изменений трактуется некоторыми учеными-психолингвистами как тенденции или симптомы пессимизма в коллективном сознании.

В работе зафиксировано большую группу ФН, изменяющих и структуру, и семантику. Количественные трансформации (расширение или сокращение компонентного состава ФН) служат для уточнения, коррекции семантики фраземы с целью приспособления ее к соответствующей теме. Качественные превращения (субституция) направлены на создание композиционно-смысловой связи между элементами текста. Наложение двух фразем одна на другую

(контаминация) способствует рождению новой языковой единицы с новым значением. Фразеологическая аллюзия выполняет функцию привлечения внимания, выступает средством компрессии содержания, объединяет заглавное название и сам текст в смысловую целостность.

Благодаря разнообразию стилистических функций, новofразеологизмы активно используются в СМИ с целью яркой выразительности, меткости, образности высказывания. Фразеологические неологизмы обогащают текст, эмоционально его насыщают, создавая предпосылки для привлечения внимания читателя, его заинтересованности.

Ключевые слова: фразеологический неологизм, фразеологическая инновация, фразема, масс-медийный дискурс, трансформация, модификация, окказионализм.

SUMMARY

Pashynska L.M. Phraseological neologisms in modern Ukrainian discourse of mass-media. – Manuscript.

A philology candidate thesis (specialty 10.02.01 – The Ukrainian language). – O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the Ukrainian National Academy of Sciences. – Kyiv, 2011.

The thesis covers the research of phraseological neologisms in the modern Ukrainian discourse of mass-media at the end of the 20th century – at the beginning of the 21st century. The research provides a characteristic of the main factors of changes in the phraseological system of the modern Ukrainian language, defines the meaning of the term «phraseological neologism», examines the main features of the discourse of mass-media, defines the sources of the origin of phraseological neologisms and their topical structure. The work also contains the description and the analysis of the main variants of structural and semantical transformation of stable units, and defines their functional and stylistic peculiarities.

Key words: Neophraseology, phraseological neologism, phraseological innovation, phrasema, discourse of mass-media, transformation, modification, occasionalism.

Підписано до друку 11.03.2011 р.
Формат 60 x 84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам. № 1083.

Видавничий дім Дмитра Бураго

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.

Тел./факс: (044) 238-64-47, 238-64-49; e-mail: conf@graffiti.kiev.ua

www.burago.com.ua

Адреса для листування: 04080, м. Київ-80, а/с 41